

NÁMSVESPUORMVERUR Í BLØÐUNUM Á DÚNBJARKAR- OG SITKAELRISTRØUM Í FØROYUM

Jens-Kjeld Jensen
Sjálvlærdur
náttúrufrøðingur
Heiðursdoktari á
Fróðskaparsetri Føroya

Æðraveingir eru ein hópur av fleiri enn 200.000 lýstum sløgum; kendasta slagið í Føroyum man vera vanligar vespan, sum hefur verið her síðan 1999, og sum mong fólk hava illneitast um, hóast hesi kykt eisini gera sítt gagn í náttúruni (*les Frøði 2001 1:4*).

Vespan hoyrir til hópin Hymenoptera, á føroyskum æðraveingir, sum hefur fyra veingir (mynd 1), meðan vanligar flugur harafturímóti einans hava tveir veingir.

Hópurin æðraveingir hefur fleiri undirhópar, har ein teirra er plantuvespur (Symphyta), sum aftur hefur undirhópar, m.a. yvirættina blaðvespur, sum er ein sera stór yvirætt við fleiri enn 8.000 sløgum.

Flestu ormverur hjá blaðvespum sita og eta av blaðnum sjálvum, og ymisku sløgin eru ofta einans at finna á einum ávísium plantuslagi, ella á nær skyldum plantum, runnum ella trøum.

Nógvir urtagarðseigarar hava seinnu árinum lagt til merkis ormverur, sum eta øll bløðini á ávísium berjarunnum kring landið (m.a. stikkulsberja- og ripsrunnum). Men summar blaðvespuormverur liva ”millum skins og hold” inni í sjálvum blaðnum, t.v.s. at tær minera bløðini við at eta burtur av blaðvevnaðinum, og henda greinin snýr seg um eina slíka ormveru.

Mynd 1: Her síggjast teir 4 veingirnir á elrisnámsvespu

Mynd 4: Birkivevjari stóri (Mynd: Hans Eli Sivertsen)

Mynd 2: Elrisnámsvespuormvera (Mynd: Andrew Liston)

Mynd 7: Elrisnámsvespa

Á hvørjum ári koma nýggj vespuløg til landið. Í mongum førum eru hesi innslodd við vørum og serliga plantum og trøum, sum verða innflutt úr øðrum londum. Ein ávís natúrlig innsloðing fer ivaleynt eisini fram, m.a. orsakað av veðurlagsbroytingum og broytingum í lívsumstøðum, sum til dømis føðigrundarlagnum. Einans nøkur fá vespuløg yvirliva og fjølgast í Føroyum.

Í fleiri enn 350 ár hava fólk flutt inn trø og runnar til Føroya, og einaferð í 1980-árunum legði Tróndur Gilli Leivsson til merkis, at summi sitkælristrø vóru fongd við minerandi ormverum (mynd 2). Seinni vístu ormverurnar seg eisini í trøum av dúnbjork (mynd 3).

Mynd 3: Dúnbjork fongd við minerandi ormverum

Mynd 6: Ein gul klisturpláta hongur millum Jens-Kjeld Jensen og Eyðun Christiansen (Mynd: Marita Gulkleitt)

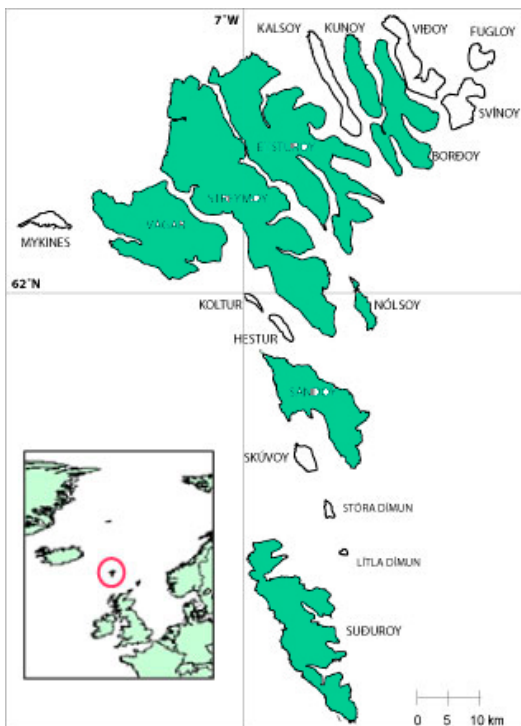
Í 2014 setti Tróndur seg í samband við meg og greiddi frá, at hann uttan úrslit hevði roynt at kanna, hvørjar hesar ormverurnar vóru, sum mineraðu bløðini av ávikavist sitkælris- og dúnbjarkartrøum. Hesi bæði træsøgini eru eisini fongd við birkivejara stóra, *Epinotia solandriana* (mynd 4), har ormverurnar gera sær eina lítla holu við at seyma bløðini saman. Eg hevði lisið um stóru trupulleikarnar, sum

íslendingar høvdu við einum lítlum húsvætti, *Heringocrania unimaculella*, við íslenska heitinum birkikemba, har ormveran júst livdi inni í sjálvum bjarkarblaðnum. Næstu trý árin leitaði eg eftir hesum smáu húsvættinum og savnaði ormverur, sum eg uttan úrslit royndi at klekja við hús.

Tíðliga á vári 2018 sendi eg nakrar myndir av bjarkarbløðum, sum vóru fongd við minerandi ormverum (mynd 5), til Ole Karsholt, sum er ein av fremstu serfrøðingunum í Evropa innan húsvætti, og hann segði beinanvegin, at tey kundu ikki vera frá einari húsvættaormveru, tí skarnið, t.v.s. ekskrementini, lógu skeivt í bløðunum. Heldur var líkt til, at talan var um eitt slag av minerandi vespormveru.

Tað finnast heilt nógv sløg av húsvættum og blaðvespum, sum leypa á elri og bjørk. Ymisku sløgini hava ymiska flogtíð, har tey tá eisini víggja, og eingin hevur kannað, nær ymisku sløgini flúgva og víggja í Føroyum.

Seint í apríl hongdi eg nakrar gular klisturplátur (mynd 6) upp í nøkur bjarkartrø í Nólsoy og í Havn. Umleið hálvan mai komu tær fyrstu smáu (5-6 mm) blaðvespurnar á pláturnar (mynd 7), og um mánaðarskiptið mai-juni vóru nógvar smáar ókendar blaðvespur á plátunum, umframt at nakrar vórðu ristar av bjarkargreinunum niður í ein glúp. Av tí at eg ikki fangaði nakað húsvætti í hesum tíðarskeiðnum,

Map 1: Elrisnámsvespa er funnin í teimum 8 grønlitaðu oyggjunum

tóktist tað ósannlíkt, at tað skuldu vera húsvætti, sum mineraðu elris- og bjarkarbløðini.

Yvirættin blaðvespur telur umleið 430 ymiskar ættir, og tað er ofta trupult at greina sløgini við vissu, av tí at flestu serfrøðingar, sum granska í hesum ættum, einans hava servitan um nakrar fáar ættir. Les eisini Frøði 2015-3.

Ole Karsholt hevði samband við finska Marko Mutanen, sum helt talan vera um slagið bjarkarnámsvespa *Scolioneura betuleti* (Klug, 1816), men hann bað meg seta meg í samband við Andrew Liston í Týsklandi til tess at fáa eina heilt vissa greining av slagnum.

Eg sendi nøkur dømi til Andrew, og tá var úrslitið, at tað er elrisnámsvespa, *Scolioneura vicina* (Konow, 1894), sum plágar okkum í Føroyum. Einasti munurin á elrisnámsvespu og bjarkarnámsvespu er, at tann fyrra flýgur tíðliga á vári, meðan seinna slagið er at síggja seinni á árinum.

Elrisnámsvespan er funnin bæði á sitkælri (*Alnus sinuata*) og dúnbjörk (*Betula pubescens*), meðan bjarkarnámsvespan ikki áður er funnin á elri. Men í avbyrgdum oyggjum sum í Føroyum kunnu smákykt liva av aðrari føði, enn tey gera á meginlandinum.

Í Nólsoy standa ein dúnbjörk og ein sitkælri undir liðini hvør á aðrari, og tað var einans björkin, ið var fongd við vespuumverum. Í einum urtagarði í Hoydølum vóru trý sløg av elri, nevnliga sitkælri (*Alnus sinuata*), svartelri (*Alnus glutinosa*) og reyðelri (*Alnus rubra*), men tað var einans træið av slagnum *A. sinuata*, sum var fongt við námsvespuormverum.

Fleiri serfrøðingar ivast í, um elrisnámsvespa og bjarkarnámsvespa í veruleikanum eru sama slag, men tað fer víðari gransking móguliga at vísa. Hesi bæði námsvespusløgini eru at finna í øllum Evropa, móguliga undantikið í Írlandi og á Balkanhálvoynni, og eru millum annað innslødd til Íslands, Norðuramerika og nú eisini til Føroya.

Í lötuni eru tær skrásettar í átta oyggjum (map 1), men tær eru væntandi at finna á øllum oyggjum, har bjarkar- og elritrø eru.

Mynd 5: Bjarkarbløð fongd við minerandi ormverum

Eftirskrift:

Viðarvøkstur, sum t.d. ymisk pílasløg og björk, vaxa í øðrum londum – ofta á árbakkum. Hesi sløgini av viðarvøkstri eru ofta heimbyli hjá hópi av ymsum flogkyktum. Ormverurnar hjá flogkyktunum detta tí ofta í áir og lækir og enda í stóran mun sum føði hjá sílum o.ø. Í øðrum londum verða hesi viðurskifti mett sum sera týðningarmikið føðigrundarlag hjá eitt nú sílum.

Tað kundi verið eitt hugskot at gróðursett meira av slíkum viðarvøkstri fram við føroyskum áum og lækjum og soleiðis ment føðigrundarlagið og stimbrað sílastovnin í føroysku áunum.

Fyrimyndina hava vit við hondina, um litið verður at kjarrvøkstrinum av pálmapiði (*Salix phylicifolia*), sum veksur fram við Stóra í Streymnesi.

Takk

Takk fyri hjálpin til Ole Karsholt í Danmark, Marko Mutanen í Finnlandi, Andrew Liston í Týsklandi og Trónd Gilla Leivsson.

Tilvísingar

Altenhofer, E. & Taeger, A. 1998: Zur Kenntnis der Gattung *Scolioneura* Konow, 1890 (Hymenoptera: Tenthredinidae). pp. 225-226. In: Taeger, A.; Blank, S.M. (eds) 1998: Pflanzenwespen Deutschlands (Hymenoptera, Symphyta). Kommentierte Bestandsaufnahme. - Goecke & Evers, Keltern: 1-364 + [3] pp.

Jensen, J.-K. og Bloch, D. 2001. Vespur. Frøði 7, 1: 4-7.

Jensen, J.-K. 2015. Snultivespa nú skrásett í Føroyum - Fýrsnultivespur (*Spathius exarator*) skrásettar fyrstu ferð í Føroyum. Frøði 2015-3:8-9.

Ólafsson, Erling 2018. <https://www.ni.is/biota/animalia/arthropoda/hexapoda/insecta/lepidoptera/ericioraniidae/birkikemba-heringocrania> (sæð: (dato))